

Μακεδονικά

Τόμ. 31, Αρ. 1 (1998)

Αθανάσιος Καραθανάσης, Ο κόλπος του Ορφανού και η περιοχή του- Ορφάνι, Οφρύνιο, Γαληψός, Κάρυανη

Ιωάννης Θ. Μπάκας

doi: [10.12681/makedonika.151](https://doi.org/10.12681/makedonika.151)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μπάκας Ι. Θ. (1998). Αθανάσιος Καραθανάσης, Ο κόλπος του Ορφανού και η περιοχή του- Ορφάνι, Οφρύνιο, Γαληψός, Κάρυανη. *Μακεδονικά*, 31(1), 447-451. <https://doi.org/10.12681/makedonika.151>

Τό τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στους Λόγους (Discours): εδώ ό κ. Μ.Β. ασχολείται μέ τίς παροιμίεσ που ένετόπισε στό Χρονικό του Έφραϊμ: έτσι συζητεί τήν ιστορική πρακτική τής αρχαιότητος, ατή τών πατέρων τής Έκκλησίας, τούς βυζαντινούς ρήτορες-συγγραφείς (Συνέσιο Κυρηναίος, Μιχαήλ Γλυκά, Εϋθύμιο Μαλάκη, Μιχαήλ Ψελλό, Ευστάθιο Θεσσαλονίκης, Μιχαήλ Χωνιάτη). Ό συγγ. χωρίζει τό κεφάλαιο σέ δύο ενότητες: ή πρώτη αφορά στίς παροιμίεσ που ό Έφραϊμ άντλει από τούς κλασικούς συγγραφείς: ή δεύτερη αφορά στίς λαϊκές παροιμίεσ. Ό κ. Μ.Β. επιχειρεί έπιτυχώς νά έντοπίσει τήν αρχική προέλευση μιās εκάστης παροιμίας, είτε ατή αναφέρεται στους κλασικούς, μετακλασικούς και βυζαντινούς συγγραφείς, είτε στόν λαό. Στο ίδιο πνεύμα κινείται προκειμένου νά διακρίνει τίς αναφορές του Έφραϊμ στίς λαϊκές παραδόσεις του Βυζαντίου, όπως για παράδειγμα πώς φανερόνεται οι δρώοντες, τά τέρατα, οι κρυμμένοι θησαυροί που εύρίσκονται μέ τήν παρέμβαση τών άγιων, τήν προέλευση τών θείων δώρων από τόν ουρανό: εξετάζει, ακόμη, τήν σημασία του δικέφαλου άετου ως συμβόλου έξουσίας αλλά και ως σημείου τής θείας βουλήσεως, τήν τιμωρία τών άπίστων έχθρων και άλλα παρόμοια θέματα που απαντώνται στα άγιογραφικά κείμενα.

Τελικώς μέ τό βιβλίο αυτό του κ. Μ.Β. έχουμε ακόμη ένα χρήσιμο όργανο εργασίας για τήν μελέτη τής βυζαντινής κοινωνίας του 14ου αι., που παραλλήλως συνιστά και πολυ χρήσιμη πηγή για τήν ιστορία τής βυζαντινής Θράκης: για τόν άπλό λόγο ότι τό Χρονικό του Έφραϊμ Αίνου άπμχει πλήθος λαϊκών άντιλήψεων με θρακικού χώρου τής ύπόψη περιόδου. Και έχει σημασία τό γεγονός ότι άνάλογες άντιλήψεις, ήθη, έθιμα, συμπεριφορές, θρησκευτική ζωή συνεχίζονται άπαράλλακτα στόν εύρύ νεοελληνικό χώρο άποδεικνύοντας τήν άναμφισβήτητη άδιάκοπη πορεία του Γένους από τήν αρχαιότητα ως τίς ήμέρες μας. Ό κ. Μ.Β. έδειξε ατή τήν συνέχεια μέσω τής έπιστήμης του, τής Λαογραφίας δηλαδή, όπως παλαιότερα ό Φιλιππουπολίτης ιατρός Άναστασίος Γεωργιάδης-Λευκίας μέ τό βιβλίο του *Άνατροπή τών δοξασάντων, γραψάντων και τύποις κοινοσάντων* ότι ούδείς τών νυν τήν Έλλάδα οικούντων άπόγονος τών αρχαίων Έλλήνων έστίν. Άθήνα 1843: τό βιβλίο είναι γραμμένο στην αρχαία και στην λατινική. Θυμίζουμε ότι ό Άν. Γεωργιάδης-Λευκίας άπήντησε μέ τό βιβλίο του αυτό στόν κατήγορο του Γένους Fallmerayer που είχε άμφισβητήσει ατή τήν συνέχεια του Έλληνισμού. Γι' αυτό και τό βιβλίο του κ. Μ.Β. έχει τήν άξία του και τήν σημασία του, έφ' όσον μέσω του Χρονικού του Έφραϊμ Αίνου δείχνει τήν πορεία του Γένους στην Θράκη στό ένωτικό τρίσημο σχήμα Άρχαιότης - Βυζάντιο - Νέος Έλληνισμός.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Αθανάσιος Καραθανάσης, *Ο κόλπος του Ορφανού και η περιοχή του - Ορφάνι, Οφρύνιο, Γαληψός, Κάρανη*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 156.

Μια συνοπτική και προσεκτική μελέτη τής τοπικής ιστορίας τής περιοχής του σημερινού δήμου Ορφανού του νομού Καβάλας από τήν αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή επιχειρεί ο καθηγητής τής Ιστορίας του Ελληνισμού στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. κ. Αθανάσιος Καραθανάσης με τό βιβλίο του, που τιτλοφορείται «Ο κόλπος του Ορφανού και η περιοχή του - Ορφάνι, Οφρύνιο, Γαληψός, Κάρανη».

Η εξιστόρηση ξεκινά με τήν εγκατάσταση θρακικών φύλων στην περιοχή και κυρίως των Ηδωνών που τελικά επικράτησαν στον χώρο κατά τον 5ο αι. π.Χ. συγκροτώ-

ντας βασίλειο που διατηρήθηκε ως τη μακεδονική κατάκτηση. Η περιοχή όμως από νωρίς, πλούσια καθώς ήταν, έγινε πεδίο σύγκρουσης και συχνά οι ντόπιοι Ήδωνες χειράσπηκε ν' αντιμετώπιζαν εποίκους από άλλες ελληνικές περιοχές και κυρίως τους Αθηναίους, που ίδρυσαν τελικά εκεί κοντά την Αμφίπολη. Με την κατάκτηση από τον Φίλιππο τον Β΄ της Μακεδονίας σταματά η ιστορία του Ήδωνικού αυτού βασιλείου και σταδιακά σημειώνεται ο εξελληνισμός των Θρακικών της περιοχής.

Η εξιστόρηση συνεχίζεται με το άλλο θρακικό φύλο της χώρας αυτής, τους Πιέρες, οι οποίοι παράλληλα με τους Ήδωνες κατοικούσαν στην περιοχή, γύρω κυρίως από το Παγγαίο και νοτιότερα, ιδρύοντας την πόλη Φάγη. Από τους Πιέρες η περιοχή πήρε το όνομα Πιερίδα. Για την αρχαία ιστορία της Ήδωνίδας - Πιερίδας τονίζεται από τον συγγρ. η συμβολή του καθηγητή του Δ.Π.Θ. κ. Δημητρίου Σαμάρη. Ακολουθεί η παρουσίαση των αρχαίων πόλεων του χώρου μέσα από περιγραφές ιστορικών και περιηγητών, όπως της Ηιώνας, επίκειο της Αμφίπολης, της Γαλιψού, της Οισύμης, με κορυφαία ανάμεσά τους την Αμφίπολη.

Η συνοπτική παρουσίαση του αρχαιολογικού έργου στο Ορφάνι, την Ηιώνα, την Κάκουνη, την Τούζλα, το Οφρύνιο και σε άλλα σημεία της Πιερίδας, όπως ονομάζεται, κοιλάδας με τη συνοδεία πολλών φωτογραφιών από ευρήματα ανασκαφών, καθώς και ιστορικών και αρχαιολογικών πληροφοριών, απασχολούν τον συγγρ. σε ιδιαίτερο υποκεφάλαιο. Από τα πολλά και ποικίλα αρχαιολογικά ευρήματα (ερείπια πόλεων, ιερών, κεραμικά, τάφοι, κ.ά.) καταδεικνύεται το πλούσιο από ιστορικά παραμύθια του χώρου. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο έργο των αρχαιολόγων Μ. Νικολαΐδου-Πατέρα και Χ. Κουκουλή-Χρυσανθάκη που εργάστηκαν στην περιοχή. Η ενότητα κλείνει με τις εντυπώσεις δύο περιηγητών του 19ου αι. για την περιοχή, την ιστορία της και την αρχαιολογική της σημασία, του Άγγλου W. M. Leake και του Γάλλου E. M. Cousinery. Οι περιηγητές αυτοί, μέσα από τη ζωντανή αφήγηση που προσφέρει η επίτοπια επίσκεψη του χώρου, έδωσαν πληροφορίες όχι μόνο για την ιστορία της περιοχής, επιχειρώντας την ταύτιση οικισμών με αρχαία πολιίσματα, αλλά κυρίως για την περιγραφή του χώρου και του τρόπου ζωής των κατοίκων του την εποχή της επίσκεψής τους.

Η αναφορά στους ρωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους απασχολεί τον συγγρ. στη δεύτερη ενότητα του πονήματος. Ο ρόλος της Αμφίπολης συνεχίζει να είναι κυρίαρχος στον τόπο αυτό ως έδρα από το 168 π.Χ. (Συνθήκη Αμφιπόλεως) της πρώτης «μεριδάς» της ρωμαϊκής διοίκησης της Μακεδονίας ως το 146, που η Μακεδονία κατέστη ρωμαϊκή επαρχία. Σημαντικός επίσης και ο ρόλος της πόλης στη διάδοση του χριστιανισμού στην περιοχή. Η θέση της πάνω στην Εγνατία οδό και η περιουσία του Παύλου από τους κοντινούς Φίλιππους προς τη Θεσσαλονίκη μέσω της οδού αυτής της έδωσαν το προνόμιο να δεχτεί νωρίς τον χριστιανισμό και να καταστεί έδρα επισκόπου, επιδρώντας έτσι σε όλη τη γύρω χώρα.

Στη συνέχεια ο τόπος δοκίμασε τις επιδρομές και τις ληστείες των Στρυμονιτών Σλάβων και τις συνέπειες της εκστρατείας των Νορμανδών, που εκεί κοντά το 1185 συνειρβήσαν «αρά τ' Δημητρίτσα» από τον Αλέξιο Βρανά, καθώς και τις επιδρομές των Βουλγάρων του Ασάν το 1196.

Κατά τη βυζαντινή διοικητική διαίρεση του 9ου αι. μ.Χ. η περιοχή του Ορφανού εντάχθηκε στο Θέμα Στρυμόνος και με τη νέα διοικητική διαίρεση του 1261 στο κατεπανίτιο Ποπολίσις ή Λυκοσιόματος υπαγομένου στο Θέμα Σεργών ή Στρυμόνος. Για το κατεπανίτιο Ποπολίσις ή Λυκοσιόματος, που καταλαμβάνει όλη την υπό μελέτη περιοχή, σώζονται αρκετές μαρτυρίες από τα τοπωνύμια —πολλά διατηρούνται ως

σήμερα— που μας διασώζουν έγγραφα των αγιορείτικων μονών, πολλές από τις οποίες διατηρούσαν μετόχια στον χώρο. Ανάμεσα στα μετόχια αυτά ξεχωρίζει στο Ορφάνι το μετόχι του Τιμίου Προδρόμου της μονής Διονυσίου του Αγίου Όρους.

Την εποχή των εμφυλίων πολέμων στο Βυζάντιο κατά τον 14ο αι. η περιοχή δέχτηκε τη λεηλασία των Τούρκων του Ορχάν και την κατάκτηση από τον Σέρβο Στέφανο Δουσάν. Σημαντικές είναι οι ειδήσεις για την Ηιόνα και την περιοχή της που δίνει ο Ιωάννης Καντακουζηνός, ο οποίος έφτασε στην περιοχή εκστρατεύοντας εναντίον των Σέρβων, έχοντας όμως μαζί του συμμάχους τους Τούρκους. Ο Καντακουζηνός βρήκε την Ηιόνα αυτόνομη, υπό τη διοίκηση ενός Βιθυνού, του Αλεξίου, που ασχολούνταν με την πειρατεία. Με τον θάνατο του Δουσάν τη διοίκηση ανέλαβε ο Σέρβος δεσπότης των Σερρών Ιωάννης Ugles, η σερβική κυριαρχία όμως στην Πιερίκη κοιλάδα είχε περιοριστεί και τη διοίκησή της είχε το 1357 ο πριμικιάριος Αλέξιος και ο αδελφός του πρωτοσέβαστος Ιωάννης. Μετά τον θάνατο του τελευταίου η περιοχή περί το 1391 περιήλθε στα χέρια των Τούρκων. Η Πιερίκη κοιλάδα ερημώθηκε από τους κατοίκους της που προτίμησαν τα γύρω όρη. Το γεγονός αυτό είχε αρχίσει κατά τους βυζαντινούς χρόνους και συνεχίστηκε. Κατά την Τουρκοκρατία πρέπει ν' αναφερθεί ότι από τον 10ο-16ο αι. σημαντικό ρόλο στην περιοχή έπαιξε μια άλλη πόλη, σχετικά κοντά, που αντικατέστησε την Αμφίπολη, η Χρυσούπολη, όπως μαρτυρούν βυζαντινές, δυτικές και οθωμανικές πηγές.

Το επόμενο κεφάλαιο αφορά στην Τουρκοκρατία. Η Πιερίκη κοιλάδα συνεχίζει να έχει ενδιαφέρον, γιατί εξακολουθεί να βρίσκεται στον δρόμο μεταξύ Θεσσαλονίκης και Κωνσταντινούπολης. Από νωρίς δέχτηκε μεγάλο αριθμό μουσουλμάνων εποίκων, που όμως δεν μπόρεσαν να υπερεκράσουν την ελληνική χριστιανική πλειοψηφία του πληθυσμού. Από τα μέσα του 16ου αι. ο ελληνικός πληθυσμός ενισχύθηκε σημαντικά με την κάθοδο χριστιανών από τα ορεινά όπου είχαν καταφύγει τους προηγούμενους αιώνες. Το γεγονός αυτό ευνόησε την ανάπτυξη του εμπορίου στο στόμιο του Στρυμόνα και τη δημιουργία μικρών αγορών στην περιοχή με κέντρο το Ορφάνι. Αξιόλογες είναι οι ειδήσεις με περιγραφές για το Ορφάνι που ο συγγο. συλλέγει από τον Τούρκο περιηγητή Εβλιά Τσελεμπή, καθώς και άλλους επισκέπτες της περιοχής, όπως ο Βενετός Cavazza, ο Γάλλος Cousinery, ο Μ. Λάσκαρης, καθώς και οι Βελόν, Lucas, Clarke, Beaujour, Leake, Lefort, Ν. Σχινάς, Ν. Φιλιππίδης. Ο εμπορικός χαρακτήρας της περιοχής κυριαρχεί σε όλη την περίοδο από τον 16ο έως τον 19ο αι. με πρωτεύοντα τον ρόλο του σεραϊκού βαμβακιού. Μάλιστα η Γαλλία ίδρυσε στο Ορφάνι εμπορικό πρακτορείο.

Η εξιστόρηση συνεχίζεται με την αναφορά του συγγο. στην πατριαρχική Εξαρχία του Ορφάνιου, μορφή εκκλησιαστικής διοίκησης που περιελάμβανε το Ορφάνι με δεκατέσσερα άλλα χωριά, από τα μέσα περίπου του 16ου αι. Μετά το 1618 πέρασε από πολλές εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες έως το 1721, οπότε εντάχθηκε στη Μητρόπολη Ξάνθης, όπως συνέβη και με τη γειτονική Εξαρχία Καβάλας. Τον 20ό αι. η περιοχή περιήλθε υπό τη Μητρόπολη Ελευθερουπόλεως.

Στην εκκλησιαστική ιστορία του Ορφάνου σημαντική ήταν η παρουσία μετοχίων και μονυδρίων του Αγίου Όρους με σημαντικότερο ανάμεσά τους το μετόχι «Ορφάνη» της Μονής Διονυσίου του Αγίου Όρους, για το οποίο μας πληροφορούν πλήθος εγγράφων, κυρίως οθωμανικών από τον 16ο αι. Σημαντική για την έρευνα της ιστορίας του μετοχίου αυτού είναι η συμβολή του καθηγητή του Δ.Π.Θ. κ. Γεωργίου Παπάζογλου, καθώς και του γνωστού Διονυσιάτου μοναχού Γαβριήλ. Αξίζει να αναφερθεί και η παράδοση της δέλευσης του Κοσμά του Αιτωλού από τη Μεσορώπη και

φυσικά τα γύρω από αυτήν χωριά.

Ο συγγρ. συνεχίζει την αναφορά του στην περιοχή κατά την Τουρκοκρατία με τα γεγονότα του 1807, όταν ο Νικοτσάρας, επικεφαλής ενόπλου σώματος, αποτυγχάνοντας να ανέβει βορειότερα στη Βαλκανική, αποκλεισμένος στην περιοχή της Ζίχνης από οχτώ χιλιάδες Τούρκους, κατάφερε να διασπάσει τον κλοιό και να εισέλθει στην περιοχή του Ορφανού και να ξεφύγει. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ο Ισμαήλ μπέης των Σερρών διατηρούσε την ίδια εποχή ισχυρό πύργο στο Ορφάνι, όπως διασώζει ο Γάλλος πρόξενος Θεσσαλονίκης Clairanbauit. Μετά τα γεγονότα του 1821, όταν η τουρκική καταπίεση έγινε πιο ασφυκτική, σημειώθηκε συρρίκνωση στον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής αλλά και ενίσχυσή του στη συνέχεια από Ηπειρώτες κτηνοτρόφους, μικροεμπόρους και κτίστες.

Στα τέλη του 19ου αι. σημειώθηκαν, με αφετηρία τον κόλπο του Ορφανού, αρκετές προσπάθειες διείσδυσης ελληνικών ανταρτικών σωμάτων, με στόχο την εξέγερση των Ελλήνων των ελληνικών περιοχών, που όλες δυστυχώς είχαν δυσάρεστα για τις ίδιες και τον ελληνισμό της περιοχής αποτελέσματα. Ο συγγρ. αναφέρει χαρακτηριστικά την περίπτωση του σώματος Καραβαγγέλη και Δημαρά.

Το κεφάλαιο Τουρκοκρατία κλείνει με στατιστικές του πληθυσμού και την ελληνική εκπαίδευση στην περιοχή. Σχολεία λειτουργούσαν από τα τέλη του 19ου αι. στα Λακκοβίγια, στην Κάριανη και στην Πόμπλιανη.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η επόμενη ενότητα, στην οποία ο συγγρ. παραθέτει τα ονόματα των Ευρωπαίων χαρτογράφων που ασχολήθηκαν με την περιοχή του Ορφανού από τον 16ο έως τον 18ο αι. Παρουσιάζονται είκοσι τρεις περίπου εκδόσεις χαρτών που περιλαμβάνουν τον Στρυμονικό κόλπο, δηλαδή τον κόλπο του Ορφανού ή της Κοντέσσας, όπως μερικοί τον αναφέρουν, καθώς και στοιχεία για τη γύρω περιοχή.

Η σύγχρονη περίοδος του 20ού αι. ξεκινά με μια συνοπτική αναφορά στον Μακεδονικό Αγώνα, που για την περιοχή είχε επίκεντρο το Παγγαίο, και τους Μακεδονομάχους που έδρασαν στον χώρο με κορυφαίο ανάμεσά τους τον καπετάν Τσάρα (Κωνσταντίνο Νταή). Η Βουλγαροκρατία του 1913 και 1916-1918 είναι το επόμενο θέμα που απασχολεί τον συγγρ. κυρίως λόγω των δεινών από τα οποία υπέφερε ο ελληνισμός της περιοχής. Στις καταθέσεις που δόθηκαν στη Διασυμμαχική Επιτροπή μετά την απελευθέρωση της Ανατολικής Μακεδονίας από τους Βουλγάρους γίνεται εκτενής αναφορά στις περιπέτειες που έζησε χωριστά το κάθε χωριό της περιοχής, όπως τα Λακκοβίγια, η Κάριανη, η Ποδογόριανη, η Πόμπλιανη, το Ορφάνι, το μετόχι της μονής Διονυσίου, μέσα από τις μαρτυρίες των κατοίκων-θυμάτων της βουλγαρικής θηριωδίας: σφαγές, βιασμοί, λεηλασίες περιουσιών, εκτοπισμοί στη Βουλγαρία, καταναγκαστικά έργα. Ανάλογη ήταν και η κατάσταση με την επανάληψη της βουλγαρικής κατοχής την περίοδο 1941-1944 και την προσπάθεια βίαιου αφελληνισμού και εκβουλγαρισμού της περιοχής, όπως και ολόκληρης της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης. Αποτέλεσμα της βουλγαρικής τρομοκρατίας ήταν η μαζική φυγή κατοίκων προς την πέρα του Στρυμόνα γερμανοκρατούμενη ζώνη της Νιγρίτας.

Η σύγχρονη ζωή και οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή απασχολούν τον συγγρ. σε ιδιαίτερο υποκεφάλαιο. Αναφέρονται στοιχεία από την ιστορία του Ορφυνίου της Μ. Ασίας, πολλοί από τους κατοίκους του οποίου εγκαταστάθηκαν γύρω από τον κόλπο του Ορφανού, στη γειτονική Ασπροβάλτα και στα Κάτω Λακκοβίγια (σημερ. Ορφύνιο). Οι αναφορές στη μορφή και σύσταση των χωριών της περιοχής συνεχίζονται με το Ορφάνι, στην εκκλησία του οποίου φυλάσσονται πολλά

κειμήλια που έφεραν Πόντιοι πρόσφυγες, τη Γαληψό και την προέλευση των κατοίκων της, την Κάφουαη με τη σημερινή της μορφή και την καταγωγή των κατοίκων της. Παντού κύριοι πληροφορητές του συγγο. είναι οι ιερείς των αναφερόμενων χωριών.

Το πόνημα τελειώνει με το επίμετρο που συμπληρώνει τις πληροφορίες για τη νεότερη ιστορία της περιοχής και σημαντικό αριθμό φωτογραφιών.

Ο συγγο. καθηγητής κ. Α.Κ., ανταποκρινόμενος στη σφοδρή επιθυμία των κατοίκων, όπως αναφέρει ο δήμαρχος Ορφανού κ. Δημήτριος Σιούρθας στην εισαγωγή του, πέτυχε να προσφέρει, όχι μόνο στους κατοίκους του δήμου Ορφανού αλλά και στο ευρύ κοινό, ένα αξιόλογο εγχειρίδιο τοπικής ιστορίας, συλλέγοντας πολύτιμο υλικό από τη σχετική βιβλιογραφία για την περιοχή. Η εργασία αυτή του κ. Α.Κ. σε συνδυασμό με τη φετινή (1999) επανέκδοση του σπάνιου βιβλίου του Αστερίου Γουσίου «Η κατά το Παγγαίο χώρα Λακκοβίγια», Λειψία 1894, συμβάλλουν αποφασιστικά στη γνωριμία με μια περιοχή πλούσια σε ιστορία, παραμελημένη όμως από τους ιστορικούς και άγνωστη στον απλό αναγνώστη.

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΜΠΑΚΑΣ